

УДК 338.1:656.61(477)

В.В. Озаринська

ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПІДТРИМКИ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

В статті розглянуто взаємозв'язок державної підтримки та сталого ефективного розвитку сектору малого бізнесу, проаналізовано досвід розвинутих країн в цій галузі та запропоновані підходи формування системи підтримки малого бізнесу в Україні.

Ключові слова: малий бізнес, мале підприємство, державна підтримка, фактори впливу.

В статье рассмотрена взаимосвязь государственной поддержки и стабильного эффективного развития сектора малого бизнеса, проанализировано опыт развитых стран в этой области и предложены подходы формирования системы поддержки малого бизнеса в Украине.

Ключевые слова: малый бизнес, малое предприятие, государственная поддержка, факторы влияния.

In the article it was considered the correlation of state aid and sustainable effective development of small business sector, the experience of developed countries in this area and were proposed approaches to formation of small business support in Ukraine.

Keywords: small business, small enterprise, government support, factors of influence.

Постановка проблеми. Малий бізнес визнаний рушійною силою економічного росту. Успішна діяльність малого та середнього бізнесу гарантує стабільність розвитку економіки

держави і є запорукою її ефективності, що підтверджує досвід розвинених країн, де частка малого та середнього бізнесу в структурі економіки становить 98-99 % [7]. В економічно-розвинених країнах в даному секторі зайнято близько 70 % працездатного населення, а внесок у ВВП становить 50-60% [14]. В той час як в Україні дані показники за різними оцінками становлять від 11 % до 15 % [4, 10]. При чому експерти стверджують, що реальний внесок цих підприємств у ВВП значно менший ніж декларований. Така різниця в стані малого бізнесу в Україні та розвинутих країнах міститься у різному рівні державної підтримки. Малий бізнес ефективно розвивається, нарощує потужності в тих країнах, де держава розуміє його роль та можливості, які він відкриває для розвитку економіки країни. Держава повинна своєчасно реагувати на проблеми малих підприємств та розробляти заходи для їх подолання чи послаблення їх дії. Зараз в Україні малі підприємства змушені самотужки вирішувати проблеми, оскільки держава не надає необхідної допомоги.

Огляд останніх досліджень та публікацій. Високий рівень вразливості малого бізнесу обумовлює необхідність належної державної політики в питанні підтримки малого бізнесу. Саме тому при дослідженні малого бізнесу значну увагу приділяють висвітленню питання його державної підтримки. Так, П. Ворона звертає увагу на необхідність використання в Україні зарубіжного досвіду державної підтримки малого бізнесу [2]. Ю. Сливка пропонує використання в Україні досвіду Німеччини в сфері підтримки малого та середнього бізнесу [11]. М. Крупка в своїх роботах розглядає фінансово-кредитні інструменти державної підтримки [6]. А І. Труш акцентує увагу на господарсько-правовому забезпеченні державної підтримки малого підприємництва в Україні [12]. Окрім цього, є наукові праці, присвячені державній підтримці малого бізнесу в конкретних галузях. В той же час відсутня систематизація форм і методів підтримки малого бізнесу в різних країнах та галузях, що не дозволяє в повному ступені розробити власну ефективну систему державної підтримки малого бізнесу України.

Завдання дослідження. Метою статті є вивчення зв'язку між державною підтримкою малого бізнесу та його ефективним розвитком на прикладі розвинених країн, а також виявлення проблем даного сектору економіки України та пошук шляхів їх вирішення.

Основний матеріал дослідження. В країнах Європи, США та Японії малий бізнес займає домінуюче положення в більшості галузей народного господарства, що є закономірним явищем, оскільки там існує культ малих підприємств. Цей культ втілюється не стільки в лозунгах «бізнес не зважаючи ні на що» в Англії та «спершу думай про малих» в США, а також і в реальних заходах спрямованих на створення сприятливих умов його функціонування та розвитку та своєчасному коригуванні цих заходів в залежності від зміни ситуації. При схожості проблем малих підприємств система їх державної підтримки в різних країнах має свої особливості і направлена на подолання тих перешкод, які заважають ефективному розвитку даного сектору в даному місці і в даний час.

Так, в Японії заходи державної підтримки включають прискорену амортизацію будівель, споруд, обладнання, можливість відкриття підприємства без первісного капіталу (лише з однією ієною), спрощену процедуру банкрутства малого підприємства (згідно законом, прийнятим 2000 р., підприємству дозволено звертатись до суду для захисту від кредиторів ще до того, як зобов'язання перевищать активи з метою попередження їх розпилення), реалізацію системи видачі кредитів без застави та під заставу обладнання на невеликі терміни, а також зменшення податкового навантаження (ставка податку на прибуток для малих підприємств становить 28 % порівняно з 37,5 % для інших юридичних осіб) [9, 13].

Крім цього, в Японії реалізуються особливі заходи з сприяння малому бізнесу в здійсненні перспективних науково-технічних розробок, технічного та технологічного переоснащення малих підприємств, навчання та перепідготовки кадрів малих та середніх підприємств. Важливу роль в підтримці малих підп-

приємств відіграють торгівельно-промислові палати та ради, які надають допомогу з вдосконалення менеджменту.

Особливість державної підтримки малого бізнесу в Японії проявляється у тимчасовому характері підтримки розвитку окремих галузей або сфер діяльності, які в даний час мають велике значення для розвитку країни або знаходяться у несприятливих умовах господарювання. За рахунок підтримки відповідних сфер діяльності держава досягає швидких високих результатів росту економіки та збалансування галузевої структури [3].

У Франції для різних категорій малих підприємств розроблена своя система підтримки. До першої категорії відносяться звичайні малі підприємства, система підтримки яких передбачає податкові пільги: новостворені малі підприємства на 2 роки звільняються від сплати місцевих податків та податку на акціонерні товариства, для них знижені податок на прибуток та податок з інвестованої частини прибутку. До другої категорії входять підприємці, які відкривають підприємства в економічно депресивних зонах. Їх система підтримки включає знижки та відміни виплат в фонди соціального забезпечення, а в деяких випадках виплату підйомних. Третя категорія – безробітні, які вирішили відкрити власний бізнес. Для них система підтримки реалізується у звільненні від податків на 3 роки та на рік від обов'язкових соціальних виплат, а також їм видаються спеціальні книжки з відривними чеками, якими можна розраховуватись за консультації з менеджменту, юриспруденції, бухгалтерського обліку та інше. Окрім цього майже всі малі підприємства усіх категорій можуть отримувати пільгові кредити, позики та субсидії. Держава створює всі умови для відкриття нових підприємств та застосовує всі засоби з попередження їх банкрутства, включаючи купівлю підприємств Національним агентством зі створення підприємств при виникненні загрози банкрутства [8].

Політика державної підтримки малого бізнесу в Німеччині ґрунтується на принципі надання допомоги, яка активізує самодопомогу. Пріоритет надається самостійності підприємств, а не державній підтримці, тобто держава намагається створити рівні конкурентні умови з великими підприємствами, а не захи-

щати їх від конкуренції. В напрямку реалізації даної політики розроблені програми, які полегшують доступ малих підприємств до капіталу та нових технологій (надбавки, субсидії, пільгові кредити – видаються на період до 20 років під низький відсоток на весь період кредитування та звільнення від усіх виплат в перші 2 роки і більше), а також побудована система консультаційних центрів, які фінансуються як урядом, так і спілками підприємців. Крім цього, для засновників нових підприємств в системі торгівельно-промислових палат регулярно проводяться навчальні семінари [5, 11].

В той же час в Німеччині відсутні спеціальні пільги для малого бізнесу. Там діє досить жорстка податкова система з високими нормами оподаткування. В 1990-х роках уряд провів податкову реформу, за якою був підвищений мінімальний рівень оподатковуваного доходу, були введені спеціальні норми амортизаційних відрахувань (інвестиції списувались за 3 роки за амортизаційними нормами 50 % за перший рік, 30 % за другий та 20 % за третій), запроваджено створення резервів неоподаткованого прибутку (до 20 % від прибутку) та знижено граничну та мінімальну ставки прибуткового податку до 53 % та 19 % відповідно. Незважаючи на всі податкові та інші пільги, підприємство виплачує близько 50 % свого прибутку, номінальна ж величина податкових відрахувань становить майже 70 % прибутку [11].

Найрозвинутішою та комплексною є система підтримки малого бізнесу в США. Це пов'язано з багатолітнім досвідом формування системи підтримки малого бізнесу на державному рівні. Велика кількість федеральних програм підтримки малого бізнесу працюють ще з 1940-х років. Основними напрямками підтримки є:

1) доступ до капіталу (малим підприємствам надаються кредити під низькі відсотки: 9 % річних, а в періоди кризи дана ставка знижується до 4-6 %);

2) спрощена процедура реєстрації (можна зареєструватись за домашньою адресою, що особливо поширено для бізнесу, пов'язаного, наприклад, з програмуванням);

3) освіта (діє розвинена мережа консультаційних та навчальних центрів);

4) допомога в отриманні державних замовлень (23-26 % від усіх замовлень та 20% оборонних замовлень великих підприємств);

5) захист у судах і на рівні законодавства [1, 7].

Слід відзначити, що на даному етапі розвитку США основну частину державної підтримки становить фінансова складова.

Таким чином, підприємства малого бізнесу стабільно та ефективно функціонують в розвинутих країнах світу завдяки грамотній державній підтримці, що є взаємообумовленою закономірністю. В свою чергу, ефективний розвиток малого бізнесу веде до розвитку економіки країни та укріплення її позицій на світовому ринку.

В Україні постійні зміни в політиці та в законодавстві привносять нестабільність в економічне середовище, тим самим збільшуючи ризики ведення бізнесу та призводячи до банкрутства багатьох підприємств. За оцінками експертів в Україні за перші два роки існування закриваються близько 80 % підприємств. Причини такої ситуації полягають у відсутності належної державної підтримки, яка покликана створювати сприятливий клімат для розвитку малого бізнесу та надавати допомогу в боротьбі з негативними чинниками. В таблиці 1 наведена порівняльна характеристика систем підтримки малого бізнесу в різних країнах.

В процесі своєї діяльності малим підприємствам доводиться стикатись з безліччю факторів, які можуть здійснювати як позитивний, так і негативний вплив на їх функціонування.

Роль держави міститься в створенні таких умов, в яких дані фактори мали б позитивний вплив, в протилежному випадку – звести їх негативну дію до мінімуму. Слід також зазначити, що в різних галузях одні й ті самі фактори будуть мати різний вплив і, якщо в одних галузях вони лише створять незручності малим підприємствам в їх діяльності, то в інших – призведуть до катастрофічних наслідків. Все це повинно також враховуватись

Таблиця 1

Порівняльна характеристика систем підтримки малого бізнесу в різних країнах

Критерій	Україна	США	Франція	Німеччина	Японія
Фінансування	Неграмотне розподілення дуже обмежених фінансових ресурсів	Кредити з низькими відсотками	Пільгові кредити, позики та субсидії	Дють програми, які полегшують доступ до капіталу та нових технологій	Видача кредитів без застава, позики під пільговий відсоток
Податки	Складна система оподаткування	Градальні ставки податку в залежності від розмірів підприємства	Широка система податкових послаблень та пільг	Складна система оподаткування; створення резервів неоподаткованого податку; спеціальні норми амортизації для інвестицій; зменшення ставки прибуткового податку	Прискорена амортизація будівель, споруд, обладнання; зменшена ставка прибуткового податку для малих підприємств
Умови відкриття та закриття	Відносно проста процедура відкриття, але дуже складна (в деяких випадках неможлива) процедура закриття	Всебічна допомога та спрощення процедури відкриття власної справи	Стандартний пакет документів та відносно нерихвала процедура	Тривала та складна процедура реєстрації	Можливість відкриття підприємства без первісного капіталу; максимально спрощена процедура закриття

Форми не фінансової допомоги	Перші кроки з навчання підприємців, технологіями	Навчання підприємців та захист їх прав у судах	Надання консультацій з менеджменту, юридичної, бухгалтерського обліку і т. д.	Проведення семінарів та ділова мережа консультантських центрів	підприємства Заходи та структури з сприяння в науково-техн. розробках, перекваліфікації, навчання та перепідготовки кадрів
Етап життєвого циклу	В державних програмах – на всіх етапах, реально – підприємства відсутні	На етапі створення	Відкриття та при загрузі банкрутства	На етапах становлення та розвитку та в складні періоди	На всіх етапах
Пріоритети	Не виділені окремі сфери. Держава декларує підтримку всім	Створення сприятливих умов для відкриття малих підприємств	Заочочення створення підприємств та попередження їх банкрутства	Створення рівних конкурентних умов	Підтримка та розвиток галузей, які в даний момент занепадають
Особлива сфера підтримки	Не виділені	Науково-технічні розробки	Депресивні зони	Інноваційна сфера	Взаємодія великого та малого бізнесу

в процесі розробки політики державної підтримки малих підприємств. Для цього необхідним є детальне дослідження стану малих підприємств кожної галузі, аналіз існуючих проблем та розробка механізму їх подолання шляхом індивідуального підходу, тобто набір інструментів державної підтримки повинен різнитись в залежності від галузі, на вирішення проблем якої він направлений.

Всю сукупність факторів впливу на малі підприємства можна поділити на внутрішні та зовнішні.

До внутрішніх відносяться:

- 1) кваліфікація робітників;
- 2) соціально-психологічний клімат колективу;
- 3) навик та досвід керівництва;
- 4) організаційна структура;
- 5) стан матеріально-технічної бази та якість її обслуговування;
- 6) співвідношення між об'ємом роботи та кількістю робітників.

Зовнішні розглянемо по групах:

- 1) фактори держави:
 - дозвільна система;
 - система звітності;
 - податкова система;
 - апарат державного управління та регулювання підприємницької діяльності;
- 2) фактори ринку:
 - конкурентне середовище;
 - попит;
 - стабільність грошової одиниці;
- 3) фактори господарюючих суб'єктів:
 - договірна дисципліна;
 - доступ до фінансових ресурсів.

Як бачимо роль держави надзвичайно важлива. По-перше тому, що більшість факторів зовнішнього середовища відносяться до її компетенції: чим простіша система звітності та отримання дозволів, лояльніша податкова система та досконалі-

ше законодавство, тим кращі умови для створення та розвитку малих підприємств. По-друге тому, що всі фактори взаємопов'язані і позитивна дія факторів держави призводить до позитивного впливу інших факторів. Наприклад, стабільність та досконалість законодавства та належне функціонування державного апарату є основою формування цивілізованого конкурентного середовища та стабільності грошової одиниці. По-третє держава в змозі вплинути на фактори внутрішнього середовища таким чином, щоб реалізувався їх позитивний заряд: проводячи семінари для підприємців та менеджерів та створюючи консультаційні центри, держава сприяє підвищенню їх кваліфікації та розширюючи знання в області підприємництва та інше.

В Україні утворилась складна ситуація, де дії держави призводять до негативного впливу факторів, що знижує стійкість малих підприємств, результатом чого є високий рівень банкрутств. Держава покликана спостерігати за станом малого бізнесу та злагоджувати негативні аспекти його діяльності, розробляючи та реалізуючи заходи державної підтримки. Відсутність державної підтримки ускладнює функціонування малих підприємств, оскільки вони, ослаблені боротьбою з негативними внутрішніми факторами та факторами зовнішнього середовища, втрачають конкурентоспроможність поряд з іноземними підприємствами, які входять на український ринок. Що, в свою чергу, свідчить про значні проблеми національного характеру, внаслідок стійкої та дієвої підтримки зарубіжними країнами власних підприємств не лише на внутрішньому ринку, а й на міжнародному рівні.

Дослідження факторів дозволило виділити проблеми малого бізнесу, визначити причини їх виникнення та розробити пропозиції для їх вирішення. (рис. 1.)

Висновки. Все вищесказане приводить до висновку, що українська політика в сфері підтримки малого бізнесу потребує значних змін.

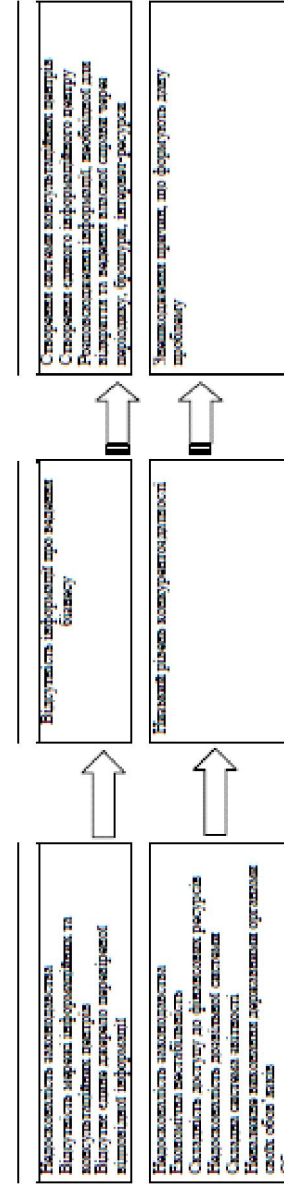
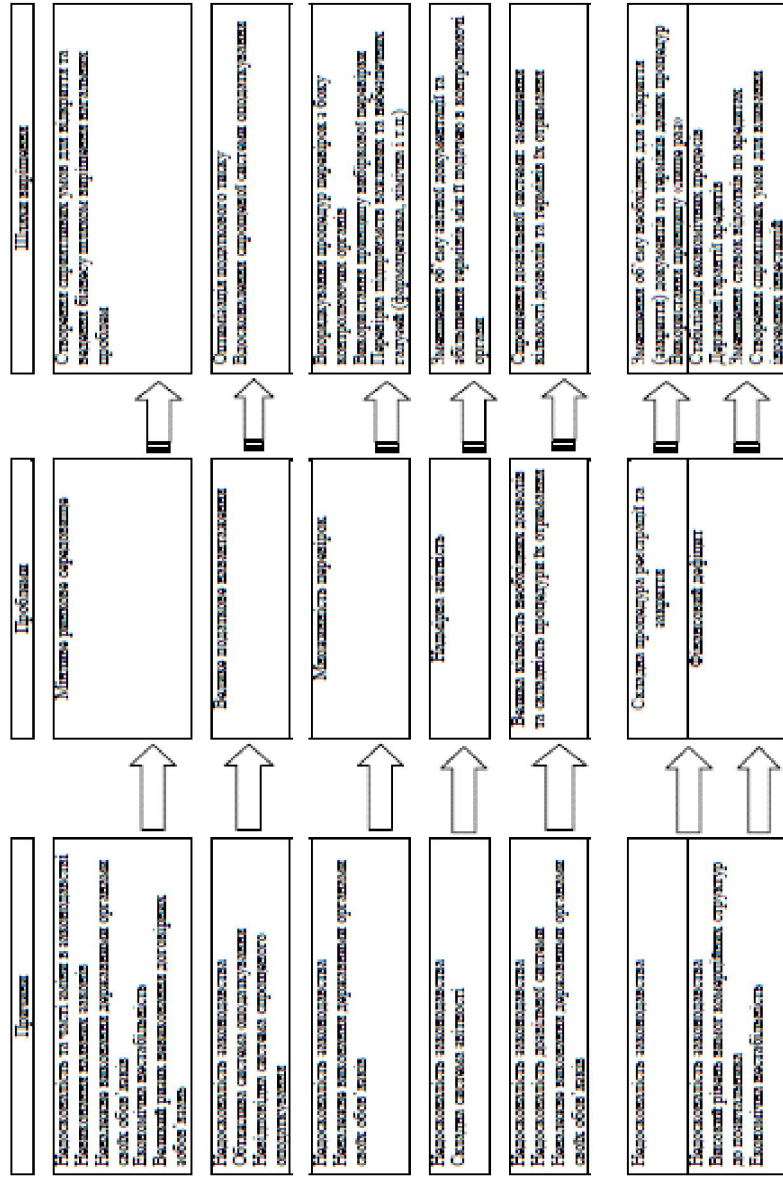

Рис. 1. Причинно-наслідкові зв'язки між цілями, проблемами та шляхами їх вирішення

Для формування дієвої системи державної підтримки малого бізнесу в Україні необхідно:

- 1) вдосконалити механізм відкриття підприємства шляхом зменшення штучних бюрократичних бар'єрів в державних органах;
- 2) здійснити доробку процедури закриття підприємства з наданням суб'єктам підприємницької діяльності більшої самостійності в прийнятті рішень;
- 3) спростити процедури отримання дозволів на здійснення окремих видів підприємницької діяльності (ліцензія, патент);
- 4) вдосконалити податкову систему;
- 5) створити мережу консультативних та навчальних центрів.

Важливою є фінансова підтримка малого бізнесу, однак, на даному етапі розвитку економіки України слід вирішити першочергові завдання створення інфраструктури та сприятливих умов, які є життєво необхідними.

Окрім цього, слід застосувати досвід підтримки малих підприємств розвинених країн. Наприклад, передбачити в системі підтримки малого бізнесу заходи спрямовані на створення сприятливих умов для відкриття підприємств даного сектору як це роблять в США та підтримання даних умов на відповідному рівні для їх розвитку як це передбачено у Франції. Необхідно врахувати досвід Японії, яка надає підтримку тим галузям, які є найбільш перспективними для розвитку країни.

В Україні до числа пріоритетних відноситься і морська галузь, оскільки морський транспорт за своїм функціональним призначенням відіграє важливу роль в становленні України, як морської держави, є запорукою сталого розвитку її транспортно-дорожнього комплексу і економіки у цілому. Більшу частину підприємств даної галузі становлять малі, які представлені, здебільшого, підприємствами сервісної діяльності. Їх діяльність пов'язана з низкою проблем, серед яких є загальні, характерні для всіх підприємств малого бізнесу України, та специфічні (галузеві), властиві лише підприємствам морського транспорту.

Вирішити дані проблеми можливо лише за умови державної підтримки. Саме тому при розробці системи державної підтримки малих підприємств необхідно враховувати галузеві особливості та формувати комплекс заходів відповідно до проблем, що стоять перед малим бізнесом конкретної галузі (в даному випадку морської). Також система підтримки повинна своєчасно та відповідно коригуватись в залежності від змін в середовищі галузі.

Окрім цього, державна підтримка малих підприємств морської галузі повинна узгоджуватись з програмами стратегічного розвитку галузі морського транспорту, а її заходи – відображатись та реалізовуватись в межах даних програм. Необхідним та важливим є спрямування політики державної підтримки і програм розвитку даної галузі на створення сприятливих умов для взаємодії малого та великого бізнесу, що обумовлено специфікою їх функціонування та за даних обставин є перспективним напрямком спільного розвитку.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арсюхин Е. Почему малый бизнес дает половину ВВП США и с трудом пробивается в России? /Е. Арсюхин //Российская Бизнес-газета. – 2007. – № 594. – С. 37-38.
2. Ворона П.В. Державна підтримка малого і середнього бізнесу як стимулювання розвитку регіонів (зарубіжний досвід) / П.В. Ворона // Держава та економіка. – 2010. – № 6. – С. 80–85.
3. Гоголь Т.А. Світовий досвід розвитку малого бізнесу та його адаптація в Україні / Т.А. Гоголь // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». – 2010. – № 46. – С. 67-72.
4. За європейськими стандартами малий бізнес в Україні не досягує навіть до мікробізнесу / Український тиждень. – 2011. – № 20 (185). – С. 3.

5. Клаус Брюммер Система поддержки предприятий малого и среднего бизнеса в Германии / Клаус Брюммер // Проблемы теории и практики управления. – 2002. – № 6. – С. 68-70.
6. Крупка М.І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг та кредит» / М.І. Крупка. – К., 2003. – 40 с.
7. Малый бизнес шокирующее сравнение Запада с Россией и Украиной / Биржевой лидер. – 2011. – № 19. – С. 36-37.
8. Масляева М. Малый бизнес по-французски / М. Масляева, Ю. Рубинский // Портал бизнес-планов и руководств для малого бизнеса [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.openbusiness.ru/html_euro/france_open11.htm
9. Налогообложение / EURORUSS-BUSINESS.COM. Информационный портал [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://euroruss-business.com/de/ecsparvochnik/japan/nalogooblozhenie.html>
10. Прокопенко О.В. Малі підприємства України: поточний фінансово-економічний стан / О.В.Прокопенко, Л.Б. Криворучко // Механізм регулювання економіки. – 2010. – №3. – Т.1. – С. 167-175.
11. Сливка Ю. Державна підтримка малого та середнього бізнесу досвід Німеччини / Ю. Сливка // Зб. наук.-публіцистичних статей за матеріалами студейської конференції "Україна в новому тисячолітті очима молодих фахівців". – Миколаїв, 2000. – С.73-77.

12. Труш І.В. Господарсько-правове забезпечення державної підтримки малого підприємництва в Україні: автореф. дис. На здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.04. «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / І.В. Труш. – Донецьк, 2005. – 19 с.
13. Харитоновна Д. Малый бизнес по-японски / Д. Харитоновна // Деловая Москва. – 2006. – № 19(590). – С. 28-29.
14. Чубенко А.О. Малий та середній бізнес як рушійна сила зростання економіки України. / А.О. Чубенко // Наукові конференції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/chubenko-ao-maliy-ta-seredniy-biznes-yak-rushiy-na-sila-zrostantya-ekonomiki-ukrayini/>

Стаття надійшла до редакції 15.11.2011

Рецензент – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Економічна теорія і кібернетика» Одеського національного морського університету **Г.С. Махуренко**.